2.2. Opţiuni petrecute la nivel lexical-semantic. Mult mai consistente, de natură să provoace discuţii care să conducă spre concluzii, sînt cazurile în care se constată o masivă implicare dinspre compartimentul lexical al limbii. Cele două tipuri mai sus numite se combină deseori, precum în situaţiile următoare.

2.2.1. Secvenţele: „nece una ca aceia să aibă *soţie* către aceaia ce-s ca aceia" (CB, *Sp. la **Iuda*** 379/6-7), „nemică să nu aibă *împreunare* cu cei ca aceia" (CP, 210/7-8), redînd vsl. **неєдино тѣм имѣти пріwвщєніє къ тѧковим**, indică o aparentă diferenţă între comportamentele celor doi, deoarece porţiuni identice prezintă diferenţe de rezultat la nivel formal. În fapt, este vorba despre acelaşi comportament, întrucît ei fac apel la aceleaşi mijloace de redare. Pentru prima parte a segmentului, Bratul apelează la traducerea fidelă, de asemenea, cînd utilizează pe *către*[1], în vreme ce Coresi traduce aici mai puţin sufocat de presiunea textului străin, mai aproape de limba română şi mijloacele ei de redare. Pentru termenul subliniat, însă, dacă soluţia coresiană, corectă şi satisfăcătoare, concretizată printr-un sinonim al termenului utilizat de Bratul, încă mai prezintă vagi urme de traducere, soluţia lui Bratul indică o anumită emancipare faţă de textul slavon.

> Un astfel de caz este reprezentativ pentru o caracteristică definitorie a celor doi. În general, Bratul se arată a fi mult mai atent (mai degrabă datorită unei mai slabe pregătiri) în lucrul cu limba la nivel gramatical. Problemele de morfologie şi de sintaxă care apar în traducerea sa indică un traducător sau revizor şovăielnic, prudent sau vulnerabil în faţa unui sistem destul de diferit de cel al limbii române, în contextul în care, la nivel literar, limba română nu-şi crease încă mijloace de exprimare a căror vigoare, suplеţe şi eficienţă să echivaleze pe cele ale limbii-model. Forţa acestuia, însă, vine din capacitatea de a cuprinde (prin cunoaştere lexical-semantică, dar, după cum, nu rareori, se vede, şi intuitiv), de a echivala şi fixa termenul slavon, cu toată tăria conceptuală şi tensiunea semantică pe care acesta le avea[2]. Mai degrabă lipsit de această trăsătură, Coresi apare nu doar ca echilibrat în stăpînirea celor două aspecte, gramatical şi lexical, dar şi totalizînd rezultate mai bune. Spre deosebire de cea a lui Bratul, traducerea lui Coresi (aceasta, precum celelalte) nu prezintă locuri prin care, realmente, să surprindă, oferind prilejul de a admira mici scînteieri ingenui. La Coresi se poate constata ingeniozitate, eficienţă, tehnică aplicată. Acest fapt, de altfel, constituie proba cea mai puternică, în măsură să demonstreze că scrierile coresiene au beneficiat în mod cert de aportul altor texte româneşti. Fără a fi compilaţii, ele integrează munca unor predecesori. Privirea care, în procesul de constituire a textului coresian, a studiat o traducere românească anterioară nu avea rolul de a împrumuta sau adapta ceea ce se găsea în textul consultat. Coresi (împreună cu uitaţii săi colaboratori) a evitat greşelile şi stîngăciile altora, văzînd rezultatele la care au ajuns alţii şi chipul pe care textul de tradus l-a putut lua într-o primă traducere a altora, a înţeles mai bine acel text. Avînd în faţă traduceri româneşti anterioare, Coresi a putut fi lipsit atît de entuziasmul pionieresc, cît şi de emoţiile prospectorului, avînd, totodată, posibilitatea de a analiza comparativ, de a discerne cu adevărat şi de a delibera avînd în faţă o traducere care nu reprezenta doar o realizare merituoasă a cuiva, un prim pas, ci şi un text cu greşeli, care arăta că limba română are de dus o luptă anevoioasă, în care dorinţa şi voinţa sînt insuficiente ca arme.

2.2.2. În „(ei aştepta elu) se aprinză-se" (CB, FA 28, 6), „că se va aprinde" (CV), „vrea se arză" (CP), unde se redă vsl. **възгорѣтисѧ**, deşi ideea de viitor este conţinută de cele trei formulări care se diferenţiază, doar primele două texte folosesc acelaşi element lexical, în CP apărînd un termen care, prin comparaţie, este mai puţin adecvat contextului. (Ajuns în Malta, în prezenţa cîtorva localnici, apostolul Pavel a fost muşcat de mînă de o viperă. Aceştia aşteptau ca apostolul să manifeste primele simptome ale contactului cu tîrîtoarea: tumefierea şi febra.) Faţă de textul latinesc „At illi existimabant eum *in tumorem convertendum*", în care subst. *tumor* înglobează cele două simptome, solidare de regulă, în textul grecesc se utilizează un verb, πίμπρημι care, pe lîngă sensul 'brûler, incendier', cu referire la răni, avea sensul 'être enflammé'. Corelînd acestea cu forma utilizată în textul slavon, se poate face observaţia că, sub aspectul termenului în discuţie, traducerile din CB şi CV sînt cele mai potrivite, în vreme ce traducerea din CP rămîne rezultatul unei opţiuni oarecare. În primul rînd, ideea de redat se referea la un proces latent, aflat în desfăşurare, încă neexteriorizat la nivelul percepţiei celorlalţi, şi al cărui început sesizabil era aşteptat de către atenţii observatori, pe baza precunoştinţelor pe care ei le aveau. În al doilea rînd, pe baza analizării distribuţiei celor două verbe în limba română veche şi, alături de cea a situaţiei din stadiul actual de evoluţie a românei, fără prea mari riscuri se

[1] Pentru situaţia şi valorile prepoziţiei rom. *către* în vechile texte româneşti, în relaţie cu corespondentele slavon şi grecesc, vezi Al. Gafton, *Evoluţia*, p. 145-146.

[2] Această caracteristică poate fi oricînd constatată la traducători şi revizori de traduceri care sînt de nivel mediu sau uşor peste medie. Ei au capacitatea ca, la nivel lexical, să întrevadă soluţii fericite şi care, luate în sine, pot fi chiar strălucite. Neajunsurile care rămîn, însă, decurg din aceea că, deşi pot astfel acoperi o mare parte a planului lexical, ei singuri nu pot atinge aceleaşi performanţe la nivelul celorlalte cerinţe. Totodată, ei nu reuşesc să aibă o imagine corectă şi coerentă asupra întregului, ceea ce arată că însuşirea pentru care pot fi preţuiţi derivă din incapacitatea de observare a unui întreg şi de concentrare asupra unui întreg. Privirea lor poate surprinde şi înţelege elementele, chiar unele articulaţii, dar devine nesigură cînd este vorba despre structurarea elementelor în sistem şi de viaţa proprie a sistemului, în care elementele capătă anatomia şi fiziologia celulelor unui organism.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

poate considera că *a se aprinde* este termenul optim aici. Calea coresiană sugerează că, şi de această dată, diaconul a voit să creeze o deosebire faţă de versiunile deja existente. Tipul acesta de caz este deosebit de important sub acest aspect deoarece deosebirea semantică dintre cele două verbe nu este în măsură să genereze neînţelegeri (cititorul pricepe, intuitiv şi printr-o cvasiidentificare[3] cu maltezii, pericolul care-l păştea pe Sfîntul Pavel). Totodată, în măsura în care o traducere poate fi reuşită, sau măcar eficientă, dar fără a fi foarte fină, miza pe care diaconul o putea pierde astfel[4] rămîne neînsemnată. Faţă de acestea, NTB şi BB optează pentru evidenţierea tumefierii, cauză pentru care, ambele, utilizează urmaşul lat. *infleo*.

2.2.3. În cazul perechii din: „iacă-tă voao, *a înţeleage* se fie" (CB, FA 2, 14), „iată voao, *în ştire* să vă fie" (CP), traducere a vsl. **сѣ вамъ разѹмно да бѫдет**, 'notum sit' şi pentru care textul grecesc prezintă γνωστὸν, avînd în vedere că este vorba despre un adjectiv cu valoare pasivă, sub aspect gramatical traducerea coresiană este superioară celei din CB. Sub aspect semantic, CB surprinde procesul de compehensiune în desfăşurarea sa, ceea ce este perfect compatibil cu contextul (Sfîntul Petru urma să ofere o explicaţie care trebuia să aibă darul de a-i face pe auditori să pătrundă nişte taine, să le înţeleagă şi să le ia în stăpînire epistemologică.) Trădîndu-şi caracterul de traducere ulterioară altor traduceri pe care le-a consultat, precum în situaţia de mai sus, CP trece peste nuanţele şi momentele procesului, optînd pentru menţionarea rezultatului prim: o cunoaştere dobîndită. Aceasta este una dintre constantele traducerii coresiene, prin care cititorul este condus într-un punct, fără a fi pus în situaţia de a retrăi parcursul drumului care duce dintr-un punct în altul[5]. În textele secolului al XVII-lea apare: „aceasta voao să vă fie în ştire" (NTB) şi: „aceasta voao ştiută să fie" (BB). De altfel, formula „a avea (a fi) în ştie" de întîlneşte în numeroase texte religioase româneşti aparţinînd secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea.

2.2.4. Termeni precum: *dezlegămu-ne* (CB, FA 20, 15), *mutămu-nă* (CV), *purtămu-ne* (CP), *vînslăm* (NTB), *mergînd* (BB), precum şi *dezlegămu-ne* (CB, FA 20, 13), *descărcămu-nă* (CV), *vînslămu-ne* (CP), *mearsem* (NTB), *am mers* (BB), au drept corespondente în textul slavon forme ale verbului **отъвѣсти** 'navi discedere', iar în cel latin, de asemenea unitar, se utilizează vb. *navigare*. În textul grecesc, sînt utilizate verbele ἀποπλέω, care indică acţiunea de îndepărtare sau de apropiere pe mare, aşadar, indiferent de direcţia faţă de privitor ori de un punct fix, o deplasare cu un vas, respectiv ἀνάγω, verb indicînd deplasarea pe mare, dar cu accentul pe sensul 'înaintare în larg'. Verbul slavon menţionat purta ambele valori, în mod firesc, slavona neavînd aici diferenţieri atît de atente. După cum se observă, Bratul repetă forma (deşi nu era cazul să meargă cu identitatea pînă la nivel gramatical deoarece, chiar în textul slavon, precum în greacă şi în latină, **отъвѣсти** apare la timpuri diferite; pe de altă parte, acest comportament al preotului se repetă în CV şi CP), urmînd textul slavon care utilizează acelaşi termen. Mai este de observat că numai Bratul utilizează un cuvînt care, în context, indică cu claritate că este vorba despre o deplasare pe mare. În BB, de asemenea, se repetă verbul, însă, dată fiind fidelitatea pe care o manifestă acest text în mod obişnuit faţă de textul de tradus, verbul aici folosit este mai puţin recomandat pentru a semnifica deplasarea pe mare. CV şi CP utilizează verbe care se referă la deplasarea pe mare doar în versetul 13, iar NTB doar în versetul 15. Fără a înţelege exact cauzele acestor opţiuni - care nu pot fi puse exclusiv pe tendinţa sau dorinţa de a evita o repetiţie prezentă atît în textul slavon, cît şi în cel latinesc -, se poate crede că, la Bratul, cauza repetiţiei stă în urmarea textului slavon. Faptul s-ar datora mai puţin presiunii acestui text[6] şi mai mult dificultăţii de a

[3] Deşi receptorul textului se află de partea Sfîntului Pavel, prin ipostaza pasivă de lector sau de auditor, el are o poziţie aproape identică cu cea a maltezilor care erau simpli privitori, neputincioşi în faţa voinţei divine.

[4] Şi aceasta doar la comparaţia petrecută în mintea cuiva în care nivelul paradigmatic al limbii era bine dezvoltat.

[5] Modalitatea aceasta de a vedea, de a conceptualiza şi de a prezenta referentul este una care poate da roade. Din perspectiva diacronistului, în general (individ cu slabă audienţă în societate), din mai multe motive, printre care dinamica realităţii, nimic nu poate fi pe deplin înţeles decît dacă este cunoscut sub toate avatarurile, la nivelul principiilor pe baza cărora există, funcţionează şi devine, şi cercetat de-a lungul istoriei sale. Fireşte că, din motive de ordin pragmatic, precum şi datorită incapacităţii majorităţii de a culege şi purta o astfel de istorie, o atare abordare, ca optică, mod de viaţă şi chiar de analiză, constituie o povară. La capătul acestei perspective se află omul sincronic. Capabil să facă din perle coliere, acesta este total neinteresat de scoicile oceanului. Ceea ce, pentru diacronist, este indelebil şi strict necesar, pentru sincronist constituie un balast, din mai multe motive, printre care aceeaşi dinamică a realităţii. Dacă, însă, cel dintîi era un individ excesiv de reflexiv, acesta este un individ care se încumetă să sintetizeze realităţi pe care nu le cunoaşte. Şi aceasta deoarece, omul sincronic nu face sinteza unor lanţuri evolutive, ci doar a rezultatelor acestor lanţuri, adică prezintă şi uneşte lucruri şi procese care, în esenţă, sînt altceva decît crede el. Din această categorie fac parte vulgarizatorii, compilatorii, revizorii, care, uneori, pot fi geniali în ochii maselor. Atît prin unele virtuţi ale traducerii, cît şi prin nivelul pe care limba îl atinge în textele sale, cu certitudine, Coresi este unul dintre aceştia.

[6] Pentru astfel de termeni nu era cazul, ei fiind mai curînd domeniu al libertăţii, în care traducătorul sau revizorul puteau interveni ori se puteau manifesta conform tendinţelor limbii ţintă sau conform nevoilor cititorului.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

găsi un termen care să indice într-un mod adecvat deplasarea pe mare şi înaintarea în larg, aşa cum o cer cele două contexte. O dată găsit acest cuvînt, Bratul nu mai renunţă la el, cu atît mai mult cu cît însuşi textul slavon operează tot cu un termen. Asemănător par a sta lucrurile şi în BB, care nu optează pentru termenul (foarte probabil, conotat ca popular) *a vînsla*, din NTB, mai ales că nici textul ardelenesc nu îl foloseşte în ambele cazuri. În CV şi în CP căutarea continuă, fără ca soluţiile să ajungă la nivelul din CB; după cum se vede, în fapt, aceste două texte folosesc cîte doi termeni identici, în sensul că ambele perechi indică deplasarea dinspre port, surprinsă în momentul ridicării ancorei (mai puţin exact la Coresi). Mai mult, termenii din versetul 15 nu trimit obligatoriu la navigaţie, fiind general valabili pentru orice tip de mişcare.

Deosebit de utilă pentru cercetător şi plină de sugestii în mai multe planuri este o glosă care justifică opţiunile autorilor NTB, precum în: „Şi arătîndu-ni-să Chiprul şi lăsîndu-l în a stînga vînslăm în Siriia" (NTB, FA 21, 3) (glosat pe margine: *Întorsura cea demult zice înotăm iară noi am scris vînslăm, căci vînslá cu corabiia pre apă*)[7]. Se observă de aici nu doar că autorii NTB au consultat texte româneşti mai vechi, ci şi că, în principiu, nu erau refractari la soluţiile pe care acestea le-ar fi furnizat versiunii lor, dacă ele ar fi fost compatibile cu viziunea lor asupra traducerii. Totodată, este evidentă atenţia pe care vechii traducători şi revizori români (cel puţin unii) ştiau să o manifeste (atunci cînd se concentrau asupra textelor de tradus ori de revizuit). Aparent, raţionamentul pe scurt expus indică voinţa de a furniza o traducere riguroasă, dar în condiţiile limbii române. Privind, însă, la textul din BB: („Şi ivindu-ne la Chipros şi lăsîndu-l pre el în stînga mergeam la Siria"), nu se poate admite că autorii acesteia nu au acceptat soluţia argumentată a NTB, mai ales că textele secolului al XVI-lea prezintă: *notămu* (CB), *nutămu* (CV), *vînslămu* (CP)[8]. Aceste texte traduc astfel sl. **плавахом**, formă a verbului **плавьствовати** 'navigare'. Cauza reală a opţiunilor diferenţiate în NTB şi BB stă mai degrabă în sursele diferite pe care le preferă cele două rînduri de cărturari. În textul grecesc apare aoristul ἐπλέομεν al verbului πέλω. După cum se observă, întrucît acest verb indica mişcarea, deplasarea, *Vulgata* preferă să fie mai explicită, motiv pentru care va utiliza verbul *navigare*, exemplu urmat de versiunea slavonă. Nu este sigur că revizorii BB ar fi avut în faţă vechile texte româneşti ori vreo versiune slavonă, dar acest exemplu poate fi o dovadă a voinţei autorilor BB de a nu se abate de la textul grecesc, indiferent de situaţia prezentă într-un eventual model românesc[9].

2.2.5. Seria: *fereastră* (CB, NTB, BB, FA 20, 9), *zăbleală* (CV), *ocnă* (CP), pentru diminutivul vsl. **окно**, reprezintă în mod cert rezultatul unor opţiuni. CB şi NTB optează pentru termenul moştenit, probabil din raţiuni ce ţin de nevoile cititorului, într-un context în care acesta nu avea nevoie, respingea şi nici nu trebuia deprins, în mod absolut inutil, cu prea mulţi termeni de origine slavă. Apelul diaconului la împrumutul **окно** nu este neobişnuit pentru cineva care combină termeni moşteniţi cu împrumuturi din limba de cultură, cu termeni împrumutaţi din maghiară, cu calcuri din greacă, cu forme populare, într-o ţesătură adeseori reuşită. Soluţia din CV nu pare dată de urmarea unui text care pentru **окно** ar fi avut **забрало**, ci, mai curînd, de aceea că autorii CV nu au pierdut din vedere faptul că o fereastră, o poartă, o uşă nu sînt şi, mai ales în vechime, nu erau concepute exclusiv ca nişte deschideri ori spaţii goale într-un zid, ci şi ca nişte structuri care cuprindeau elemente de obturare sau de reducere a spaţiului deschis prin spargerea sau nezidirea sa iniţială[10]. Avînd în vedere centrarea BB pe text şi nu pe receptor, opţiunea de aici nu se judecă precum cea din NTB. Probabil că, în epocă şi pe teritoriul muntenesc, acesta era singurul termen acceptabil într-un text de ţinută. Întrucît era vorba despre un termen moştenit şi, aşadar, popular, atît timp cît forma sa corespundea normelor culte - pe baze fonetice (faţă de *ferastră* sau *ferastă*, spre exemplu) -, această distincţie putea fi suficientă pentru a fi selectat în textul cult.

---

[7] Sub *Fapte*, 20,15, aşadar mai sus, în NTB apare: „a doao zi vînslăm", fără vreo precizare; în locul respectiv, BB prezintă: „mergînd a doa zi".

[8] Ceea ce înseamnă şi că autorii NTB nu au consultat CP sau, cel puţin în acest caz, au omis să se raporteze la el.

[9] În felul acesta devine posibilă şi întemeiată şi o altă observaţie. Există destul de multe situaţii care ne îndreptăţesc la a nu pune prea multe pe seama factorului conştient al traducătorilor şi revizorilor. Cu alte cuvinte, sînt suficient de multe acele cazuri în care comportamentul acestora nu se arată a fi elaborat, ci aproape mecanic. Cu toate acestea, multe alte cazuri indică un comportament opus. În toate acestea nu există nimic contradictoriu, respectivii indivizi, ca oricare alţii, fiind personalităţi complexe, superficiale şi meticuloase, totodată, instruite, dar cu carenţe, capabile de a ocoli capcane subtile, dar şi de a cădea un curse grosiere ori de a cădea în curse create de ele însele prin încercarea de a fi subtile atunci cînd nu era cazul. În acest sens, pentru o situaţie precum cea de mai sus, ar fi oţios şi fals să se considere că, la un popor care nu poate fi considerat a fi de navigatori, cum este cel român, o diferenţiere prea subtilă între termenii, fie şi fundamentali, referitori la navigaţie, nu era de aşteptat. Cele din nota inserată în text demonstrează că traducătorii şi revizorii puteau fi foarte atenţi la nuanţe, capabili să disece textul cu subtilitate. Ar fi nu doar o nedreptate, dar şi o greşeală de concepţie şi de metodă, din culpă, dacă analiza ar ignora o astfel de realitate. O greşeală aproape la fel de gravă ca aceea - la fel de distorsionantă la nivelul rezultatelor -, care ar proveni din analiza tuturor situaţiilor ca şi cum acestea ar decurge din activitatea unor persoane conştiente la modul absolut, cînd istoricul limbii ar deveni hermeneut.

[10] Este, de asemenea, posibil, ca o astfel de opţiune să fie determinată de situaţia respectivei serii sinonimice în graiul de la baza CV.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

2.2.6. Miza nefiind atît de mare încît să atragă atenţia traducătorului sau revizorului în mod special şi lipsind dificultatea traducerii, în cazul perechii din: „*rădică*-şi glasul său şi zise" (CB, NTB , BB, FA 2, 14), „*înălţă* glasul lui şi zise" (CP), este vorba despre rezultate ale unor simple echivalări mecanice, prin traducere, a vsl. **възводити**, şi ale echivalentului gr. ἐπαίρω; evident că, în astfel de cazuri, implicaţii de ordin semantic nu apar. Subliniind că ambele soluţii sînt în egală măsură justificate de termenul slavon şi de cel grecesc, precum şi de uzul celor două verbe în limba română, nu se poate să nu decelăm o anumită strădanie a diaconului în a reda expresia din text. Deşi este greu de ştiut dacă această expresie exista deja în limba română[11], se poate observa că la ceilalţi primează redarea lingvistică fidelă. Aici se vede că expresia pleacă de la observaţia că ridicarea tonului vocii constituie un prim pas de ordin fizic prin care se atrage atenţia în vederea a ceva. În CP, verbul utilizat înglobează valoarea celui din CB, însă dezvăluie şi alte sensuri, prin asociere şi context, *înălţarea* fiind un proces cu o pronunţată încărcătură mistică, sugerînd, în plus, nivelul de autoritate cu care Petru era dotat. Respingînd folosirea verbului din CB, Coresi mută accentul de pe simpla traducere lingvistică - pe care, de altfel, nu o neglijează -, pe încărcătura estetică şi simbolică a sintagmei.

> Expresia aceasta, una caracteristică lumii semite, şi celei orientale, în general, apare şi sub *Gen*., 39, 14-18: „«iaca, aduse la noi pre cest bărbat ovreaiu cum pre noi să ne ruşineaze, că vine la mine cum să doarmă cu mine, eu iară *cu glas mare strigaiu*. Şi cînd ară fi auzind cum c-*aş striga cu graiu înalt*, lăsă la mine haina sa şi fugind mearse afară». (...) «ce cînd dediu *a striga cu glas mare* la mine-ş lăsă haina şi fugi afară»" (PO). Textul maghiar foloseşte în toate trei situaţiile expresia „felszoual kialtni", ceea ce se repetă în versiunea modernă, chiar dacă cu alţi termeni: „hangosan kiabálni". În textul BB, precum în alte versiuni, se produce o anume detaliere: „«Vedeţi, au băgat noao copil jidov să-ş bată joc de noi! Au întrat înlauntru la mine, zicînd: 'Dormi cu mine!' Şi *strigaiu cu glas mare*. Şi auzind el cum ***am înălţat glasul*** mieu şi ***am strigat***, lăsînd hainele lui la mine, au fugit şi au ieşit afară». (...) «Şi deaca au auzit cum *am înălţat glasul mieu* (...)»". Situaţia din textul grecesc, destul de fidel reflectată în traducerea BB, se prezintă, în punctele de interes, precum urmează: καὶ ἐβόησα φωνῇ μεγάλῃ. Ἐν δὲ τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ὅτι ὑφωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα (...) ὡς δὲ ἤκουσεν ὅτι ὕφωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα, în vreme ce versiunea latină apare mult mai laxă, secvenţele care ne interesează apărînd astfel: „cumque ego suscclamassem et audisset vocem meam (...) cumque audisset me clamare".

2.2.7. Sub FA 20, 35 apare seria: „*trudindu-ne* cade-se" (CB), „*ustenindu-nă* cade-se" (CV), „*ustenindu-ne* cade-ne-se" (CP), „*lucrîndu* se cade" (NTB), „*ostenind*, trebuie" (BB), redînd vsl. **трѫждающисѧ подобаетъ**, adică 'laborantes oportet'. Privind la textul grecesc, unde apare οὕτως κοπιῶντας 'astfel ostenind', 'astfel trudind', se observă că traducerile secolului al XVI-lea (inclusiv cea slavonă) şi BB surprind exact nuanţa verbului grecesc. Este greu de precizat dacă, în epocă şi în spaţiul transilvan, termenul moştenit conţinea sau avea accentul pus pe sensul 'profitabil' pe care termenul utilizat în NTB îl deţinea din punct de vedere etimologic. Se poate crede că „opţiunea" lui Bratul este cauzată de tendinţele sale general constatabile în text, care merg de la literaritate, trec prin redare fidelă şi pot ajunge pînă la obedienţa faţă de textul slavon[12]. Soluţia din CV, acceptată şi imitată în CP, utilizează un verb mult mai potrivit în context, cu atît mai mult cu cît poate fi întărit prin sugestii la nivel paradigmatic (precum *să ne dăm osteneala*).

2.2.8. Sub *Gal*. 4, 2, vsl. **приставьникъ**, care traduce gr. οἰκονόμους, este redat în AI prin *deregătoriu*[13], în CP prin *păzitor*, prin *socotitori* în NTB şi prin *diregătoriu* în BB. Aceste nume de agent aveau a exprima valoarea 'oeconomus', 'administrator, intendent, supraveghetor'. Opţiunile par a fi mai puţin efecte ale presiunilor altor texte şi mai mult efecte ale unor interpretări.

---

[11] Oricît ar părea de neverosimil, în limbile în care textul biblic a fost tradus, există foarte multe expresii, larg cunoscute la nivel popular, şi destul de frecvente, care îşi datorează prezenţa textului ebraic sau grecesc. Alături de situaţiile de poligeneză, în care (aproximativ) aceeaşi expresie poate fi întîlnită în două sau mai multe limbi (şi, implicit, la două sau mai multe neamuri), stau situaţiile în care în mai multe limbi se întîlneşte (aproximativ) aceeaşi expresie, dar nu ca urmare a poligenezei, ci ca o consecinţă a împrumutării acelei expresii dintr-o altă limbă, în ultimă instanţă, din ebraică sau din greacă, pe calea traducerii *Bibliei*. Pentru acele cazuri, ceea ce se poate demonstra este faptul că respectivele expresii, referitoare la realităţi concrete şi abstracte, stări, procese etc. caracteristice fiinţei umane, constituie forme şi modalităţi de exprimare, reuşite şi acceptabile de către fiinţa umană în general. Prin caracterul metaforic, sugestiv etc., această cale de a vehicula elemente şi procese perceptibile, dar greu de definit sau de surprins în termeni exacţi, devine nu doar cale de comunicare, ci şi o formă de existenţă sub aspect estetic.

[12] De multe ori, datorită unor cunoştinţe nu de cel mai înalt nivel, Bratul practică o imitare rudimentară, în sensul că, dacă este vorba despre un termen pe care româna l-a deja împrumutat din slavonă, preotul îl utilizează în textul românesc, dar nu mereu la categoriile gramaticale pe care textul, dar şi imitarea fidelă a acestuia, le cer.

[13] Uzul acesta permite observarea valorii etimologice a cuvîntului, provenit indirect din lat. *dirigere* (DER sv *drege*, TRDW sv).

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

Opţiunea diaconului indică centrarea pe lipsa de conştiinţă. Precum copiii au nevoie de supraveghere strictă, la fel cei ce încă nu s-au ridicat la conştiinţa creştină cu toate răspunderile implicate de aceasta. Fără a atenua metafora din textul de tradus, opţiunea din AI şi BB arată că aici veghetorul nu este redus la această dimensiune simplă, ci este conceput şi ca avînd rolul de a administra o anumită avere, de a îndruma etc. Deşi, cu certitudine, primeşte sugestii dinspre textul latin, unde se utilizează subst. *actor*, NTB optează pentru un termen vechi, utilizat deja în secolul precedent pentru a reda conceptul 'oeconomus'.

2.2.9. O opţiune precum cea din CB, FA 10, 27, unde vsl. **бѣсѣдѹѫ** este redat prin *dumăindu* (faţă de *beseduind*, din CP, şi *vorovind* din NTB şi BB), reprezintă un caz în care utilizarea unor termeni diferiţi oferă mai multe informaţii. Pentru CB, trebuie avută în vedere posibilitatea ca traducătorul sau revizorul să-şi fi asumat - la nivel lexical - libertatea de a nu utiliza în traducere un termen de origine slavă împrumutat deja în limba română. Această posibilitate stă, însă, alături de aceea ca preferinţele, operate în cadrul unor analize semantice atente - ce pot fi presupuse fără prea mare scepticism -, să fi fost influenţate de situaţia respectivilor termeni în cadrul aspectului literar (aşa cum se dezvoltase el în acea arie linvgistică românească de care aparţinea textul). Cele trei cuvinte prezentau încă în epocă valoarea 'a discuta', însă primul termen mergea în direcţia 'a se sfătui', termenul coresian putea coborî pînă la 'a pălăvrăgi', celălalt situîndu-se pe o poziţie relativ intermediară, dar cu posibilităţi, date de realitate, de a coborî, nu şi de a urca. Primii doi termeni erau grevaţi, încă din acea epocă, de o forţă de circulaţie limitată[14]. Dintr-o altă perspectivă, deşi româna deţinea, la nivelul limbii vii, un termen potrivit şi larg cunoscut, utilizarea în aceste traduceri a unor termeni împrumutaţi genera concurenţă între aceste cuvinte, o concurenţă care putea duce la scăderea capacităţilor de nuanţare ale acestora. Din perspectivă diacronică judecînd faptele, fiind utilizaţi pe aceeaşi poziţie în două variante ale aceluiaşi text biblic, cei doi termeni pierdeau, prin această coliziune unele dintre nuanţele care-i individualizau şi le confereau valorile ce le-ar fi dat drept de cetate amîndurora. În cazul în care o astfel de concurenţă reprezintă ultima instanţă pentru termenii propuşi, nivelul lexical al limbii are de pierdut.

2.2.10. Este greu de spus dacă perechea *slobod* / *logoditoriu* (*Gal*. 3, 28; primul în AI, NTB, BB celălalt în CP) se datorează unor dinamici diferite în semantica termenului, specializării, respectiv nespecializării sale. Formularea gr. οὐκ ἔπι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος a ajuns, prin intermediul slavonei, la rom.: „nu e şerb, nici slobod" (AI) „nu e nici o slugă şi nici un logoditoriu" (CP), „nece slugă, nece slobod" (NTB), „nu încape rob, nici slobod" (NTB). Termenii utilizaţi în textul slavon, **свободьнъ** 'ἐλεύθερος, liber', respectiv **лагодьнъ** 1. 'ἀναλογῶν, conveniens, congruens' 2. 'ἄριστος, optimus', arată că opţiunile coresiene (dincolo de tendinţa constantă a diaconului de a utiliza subst. *slugă*) sînt date de caracterul precaut şi iscoditor al diaconului în ceea ce priveşte gradul de încifrare a textului biblic (de multe ori, diaconul realmente ispiteşte pisania, căutînd sensurile profunde ale textului). Pe de altă parte, rezultatele obţinute, chiar dacă nu mereu în concordanţă cu ceea ce, în fapt, trebuia redat, indică bune cunoştinţe de slavonă şi de greacă. Alteori, însă, nu este exclus ca exagerările şi greşelile să aparţină colaboratorilor sau propriei neatenţii.

2.2.11. Diferenţele dintre termenii utilizaţi în „*Să lucrăm* şi se păzimu sineş" (CB, *Sp. la **1Ioan*** 325/11-12), „*să robim* şi să ne ferim cineş sine" (CP 189/17-18), unde se redă vsl. **работати** 'δουλεύειν, servire', se pot datora tendinţei autorului CB către întrebuinţarea de termeni de origine latină, dar şi lipsei de înţelegere exactă a valorilor termenilor utilizaţi în textul slav. O înţelegere fină o arată Coresi, care utilizează tot un împrumut de origine slavă, din aceeaşi familie (este semnificativ şi faptul că nu se traduce prin *a roboti*). Pe de altă parte, echivalarea din CB ar mai putea arăta că elementul moştenit, aici utilizat, îşi pierduse valoarea etimologică.

2.2.12. Traducerile de sub *Gal*. 5, 20 pentru termenul vsl. **идолослоужєніє**, *ale dracului slujirile* (AI) respectiv *idoliia* (CP), situabile între limitele rezonabile ale calculului, respectiv ale creaţiei lexicale, nu pot fi discutate decît ca opţiuni valide. Dincolo de urmarea prin calc a textului străin, autorul AI pare a se situa la un nivel mai accesibil masei ascultătorilor, pe care o orientează prin implicarea afectivă (nu se foloseşte *idol*, ci *drac*)[15]. Coresi se arată mai fidel textului slavon, însă încercînd să îmbogăţească limba română cu un abstract. Apelînd la creaţie, traducătorul sau revizorul trădează astfel caracterul conştient al opţiunii[16].

2.2.13. Neexistînd un împrumut pe baza termenului slavon din text, cei doi ajung să se comporte la fel în redarea vsl. **да въсъıнєнию пріємь**, prin creaţie pe bază de calc: „se întru *fiire* priimim" (AI, *Gal*. 4, 5),

[14] De altfel, faptul acesta însuşi, această căutare, uneori, împotriva curentului limbii vii, este o dovadă a eforturilor conştiente depuse de către traducători şi revizori.

[15] Uzul acesta apare şi la Dosoftei.

[16] Gr. εἰδωλολατρεία este redat prin „slujba idolilor", în NTB, şi prin „închinarea la idoli" în BB. Dosoftei, în VS, va utiliza pluratul articulat *idoloslujitelii* (febr., 6), împrumutînd din slavonă.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

respectiv: „cînd întru noi luo *coconiia*" (CP), sensul care era de redat aici fiind 'ut adoptionem filiorum reciperemus'. Dacă, însă, în primul text libertatea primită este utilizată pentru crearea unui termen (sau încercarea de a căpăta girul pentru o creaţie mai nouă), la Coresi se constată, şi sub acest aspect, aceeaşi prudenţă, acelaşi echilibru prin care nu se depărtează prea mult nici de limba sursă, şi nici nu încearcă toate resursele limbii române[17].

2.2.14. În cazul următor, făcînd abstracţie de înţelegerea inexactă la nivelul CV şi, la rigoare, chiar al BB, se poate observa cum, din unele opţiuni de traducere, mai ales atunci cînd posibilităţile oferite de limbă sînt mari, se pot extrage concluzii asupra propensiunilor care domină traducătorii şi revizorii textelor. Contextul de sub FA 28, 19 ar putea oferi sugestii utile în acest sens. Astfel, sensul din „contradicentibus autem iudaeis", redat în versiunea slavă prin **съпрѣтивѧе глѣште іѹдеѡм**, este redat în CB prin „*rrău* grăiescu ovreaii" (unde se traduce şi interpretează), în CV prin „*într-aleanu* grăindu iudeiloru" (întocmai precum în maghiară), iar în CP prin „*de protivă* ce grăia iudeii" (întocmai precum în textul slavon), în vreme ce în NTB apare: „Iară grăindu-le jidovii împrotivă". Remarcabilă este traducerea din BB. Fiind textul grecesc: ἀντιλεγόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, soluţia: „Şi pricindu-se jidovii", indică încercarea de a găsi un termen potrivit celui grecesc, echivalent nesintagmatic, chiar dacă acesta este unul vechi (des utilizat în secolul precedent) şi mai puţin propriu unei norme culte.

2.2.15. Sub FA 20, 19 se vorbeşte despre faptul că apostolul Pavel trebuise să depăşească multe încercări, datorate uneltirilor evreilor. Pentru ceea ce, în textul grecesc, apare numit prin ἐπιβουλή, iar în cel slavon prin **нѧсъвѣт**, în CB se întrebuinţează *sveature*, în CV *sveatu*, în CP *feleluit* (< magh. *felel* 'antworten, haften'), în NTB *hicleşugul*, în BB *vicleniile*. Termenul grecesc indica o activitate cu intenţie negativă, o consfătuire cu caracter insidios, de complot. Tot acest complex nu putea fi perfect satisfăcător prin termenul ales de traducătorul slav. De aceea, CB şi CV traduc vsl. **съвѣт**, lăsînd pe seama contextului şi a cititorului lămurirea sensului celor spuse de Pavel. Dacă se are în vedere că, în secolul al XVI-lea, cuvintele *întrebare* şi *răspuns* apar utilizate în contexte în care este vorba despre consfătuiri animate, discuţii în contradictoriu, polemici aprinse etc., se poate accepta termenul coresian, fără a se considera că acesta nu a înţeles textul[18]. Ultimele două texte apelează la soluţia în celălalt sens decît cea pe care am constatat-o în cazul CB şi CV, şi anume cititorul este orientat direct către latura tenebroasă a „sfatului". În mod cert, NTB a primit sugestia din textul latin, unde se foloseşte apare „ex *insidiis* Iudaeorum". În ceea ce priveşte BB, opţiunea către termenul din NTB, împreună cu asumarea acestuia (termen „curăţat", însă, de elementele „regionale şi populare", în realitate, prin falsă regresiune) este uşurată şi de aceea că faptul este permis de textul grecesc.

2.2.16. Comparaţia dintre traducerile „şi văzu că ogodinţă iaste ovreailoru, aduse a prinde şi Petru" (CB, FA 12, 3), „şi văzu că pre ogoadă iaste iudeilor, adause prinse şi Pătru" (CP), „adaose să prinză" (NTB), „adaose a prinde" (BB) pe de o parte, precum şi dintre acestea şi versiunile slavonă, greacă şi latină, pe de altă parte, arată că numai cu greu s-ar putea accepta că Bratul a tradus corect în acest loc. La nivel strict semantic, rămîne dificil de a contesta vreuna dintre soluţii, textul fiind: „Videns autem quia placeret Iudaeis, apposuit ut apprehenderet et Petrum". Formele care interesează aici sînt reprezentate în textul grecesc prin: προσέθετο συλλάεῖν, iar în cel slavon prin **приложити**, adică exact termenul care, în slavonă, stătea pe poziţia termenul utilizat în textul grecesc. Astfel, contextul narativ permite, ce-i drept, şi încă destul de bine, acel *aduse*. Dacă nu este vorba despre o greşeală banală, de ordin grafic, atunci faptul se datorează unei propensiuni a traducătorului sau revizorului, determinate dialectal sau prin influenţă culturală. La diacon este de remarcat juxtapunerea.

Analiza situaţiilor prezentate arată că, în multe dintre acestea, opţiunea a fost călăuzită de anumiţi factori. Cu toate că, în general, se constată că traducătorii şi revizorii utilizează aproape întregul arsenal de posibilităţi pe care limba română, tendinţele din epocă, alte modele, sugestiile acceptabile din partea altor texte îl ofereau, nu se pot trece cu vederea anumite tendinţe dominante, localizabile la nivelul fiecărei versiuni romîneşti în parte şi de natură să caracterizeze acea versiune.

La nivel gramatical se constată, pentru CP, o acută tendinţă de a reda cît mai limpede textul biblic, fără, însă, a plăti preţul utilizării structurilor populare, mai ales atunci cînd există o altă opţiune, chiar dacă aceasta poate afecta într-o măsură limpezimea. Aşadar, diaconul pare a avea ca prim obiectiv nivelul la care se exprimă, ceea ce îl recomandă, cel puţin la nivel de principiu, ca mult mai atent în actul său. Pe de altă parte,

[17] NTB şi BB vor utiliza o creaţie precum **fiiesc*.

[18] Textul coresian fiind: „Voi ştiţi că dentru întîia zi de cînd veniiu întru Asia, cum cu voi în toţi anii fui lucrînd Domnului cu toată smerenia mîndriei şi multele-mi lacrîmi şi năpăstile-me ce mi se-au tîmplat de jidovi spre feleluit (...)", se poate avea în vedere cu toată seriozitatea ipoteza ca diaconul să fi semnificat prin *spre feleluit* faptul că, faţă de activitatea înşirată în prima parte a frazei, evreii i-au oferit *drept răspuns* necazurile înşirate în partea a doua.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)

această constatare întăreşte ipoteza că diaconul era revizor şi nu traducător direct. Pentru CB şi CV, dominantă pare a fi concentrarea spre obţinerea unui text românesc situat în limte rezonabile sub aspectul inteligibilităţii sale. Faptul acesta indică nişte traducători sau copişti-revizori orientaţi spre text (dar nu sub aspect stilistic) şi spre cititor.

BDD-B2-11 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:58 UTC)